

BIBLIOTEKARZ PODLASKI
3/2021 (LII)
<https://doi.org/10.36770/bp.635>
ISSN 1640-7806 (print) ISSN 2544-8900 (online)
www.bibliotekarzpodlaski.pl

Olena Brovko*

Uniwersytet imienia Borysa Grinczenki w Kijowie, Ukraina /
/ Borys Grinchenko Kyiv University, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7519-4725

Альтернативний погляд на альтернативну історію

[rec. Antonina Anistratenko *Альтернативна історія як метажанр української і зарубіжної прози: компаративна генеологія і поетика*, Чернівці, 2020. 548 с.]

An alternative look at an alternative story

[Review of Antonina Anistratenko *Alternative history as a meta-genre of Ukrainian and foreign prose: Comparative geneology and poetics*, Chernivtsi, 2020, 548 pgs.]

Abstract: The article is a review of a text entitled *Alternative history as a meta-genre of Ukrainian and foreign prose: Comparative geneology and poetics* by Antonina Anistratenko, scientific editor: Halyna Syvachenko (Chernivtsi, 2020). The monograph consists of 548 pages. The subject of the study is the comparative geneology and poetics of the alternative history meta-genre. According to the researcher's well-founded belief, the subgenre accumulates a corpus of science fiction texts, fantasy literature with a component of the formula of alternative history in the artistic structure. Antonina Anistratenko analyses the works of representatives of different national literatures as well as develops an original hierarchical model of alternative history.

Keywords: alternative history (AH), fantastic, historical fantasy, meta-genre, poetics, geneology, comparative studies, Antonina Anistratenko.

* Olena Brovko – prof. dr hab., kierownik Katedry Literatury Ukrainińskiej, Komparatystyki i Hrinchenkoznawstwa Instytutu Filologii Uniwersytetu imienia Borysa Hrinchenki w Kijowie. Autorka książki: *Новела в структурі української прози: модифікації і функції* (2011).

Звернення до літературної альтернативістики як об'єкта міждисциплінарних студій дає можливість розглядати її не як набір теоретико-літературних стандартів і готових методологічних формул, а в сенсі культурної інспірації індивідуальних інтелектуальних пошуків митців, контакту з дійсністю та мистецтвом як формою її вираження.

Цілком умотивованим є введення в простір гуманітарної теоретичної рефлексії альтернативних нарративних сценаріїв, котрі визначають появу й функціональні конфігурації імовірних історичних подій. Загальна спрямованість досліджень альтернативної історії як жанру фантастики прокреслена в перспективі „людина – історія – слово”. Ці проблеми набувають оригінального висвітлення, а відтак – дискусійної рецепції в монографії чернівецької дослідниці Антоніни Аністратенко „Альтернативна історія як метажанр української і зарубіжної прози: компаративна генологія і поетика”.

Спроби визначити місце альтернативної історії в системі жанрів наукової фантастики, простежити генезу, виявити типологічні моделі й особливості функціонування в різних національних літературах – завдання, що виходять за межі власне літературознавчого студіювання. Костянтин Фрумкін у дослідженні „Філософія і психологія фантастики” відзначав, що фантастика, яка описує альтернативну історію, є в певному сенсі дзеркальним відображенням фантастики, що прогнозує майбутнє. „І ця симетричність натякає нам, що прогноз теж завжди альтернативний” (с. 32-33).

Натомість Ева Доманська дефініцією „альтернативна історія” окреслила історичний авангард, розмірковуючи над напрямками історіографії, які виходять за межі позитивістської моделі дослідження минулого. Науковиця розбудовує модель неконвенційної історії, спираючись на чинні концепції: „У Польщі Анджей Ф. Грабський писав про нестандартні моделі дослідження, Єжи Топольський – про нову чи новітню історіографію й нестандартні засади дослідження, Войцех Вжосек – про неklasичну історіографію” (с. 92). Карен Хеллексон зауважила, що приборкування цього історичного хаосу і стало основною роллю альтернативної історії (с. 14).

У такому ракурсі звернення до міфологізації історичної свідомості, ідеологічної практики поширення нарративних версій історичних фактів де-

монструє актуальні способи художнього моделювання альтернативістики. Методологічно Антоніна Аністратенко орієнтується на праці зарубіжних дослідників творів жанру альтернативної історії, серед яких „С. Бережний (Росія), Г. Вайт (США), Дж. Клют (США), Р. Коулі (США), В. Лещенко (Росія), А. Ройфе (Росія), Н. Чорна (Росія), В. Коллінз (США), М. Шнайдер-Маерсон (США), Дж. В. Кемпбелл (США)” (с. 14-15), залучає ідеї українських науковців. Дослідниця уважна до висновків попередників, які розглядали альтернативну історію відповідно до жанрової традиції антиутопії та фантастики (зокрема, наукової фантастики) (с. 23-24).

Літературознавці зазвичай вписують альтернативну історію до парадигмального ряду теоретико-літературних дефініцій нашого часу. Прикладом, у попередніх розвідках авторка цієї рецензії також намагалася виявити типологічні риси літературної альтернативістики, простежити найпоширеніші моделі кореляції історичної та художньої свідомості. Частина аналізованих нами текстів має художню цінність, частина є передусім текстом-провокацією, орієнтованою на масового читача, або пропагандистським проектом. У попередніх публікаціях ми звертали увагу на те, що в літературно-критичних студіях наявні діаметрально протилежні погляди на такі тексти: від думок про домінування альтернативних художніх версій історичного минулого в сучасній літературі до суцільного несприйняття цього жанру.

Антоніна Аністратенко має своє бачення цієї проблеми і послідовно доводить, доводить, що альтернативна історія (АІ) як явище літератури ХХ століття, пройшла шлях від субжанру наукової фантастики та історичної прози до метажанру (1990–2000 рр.) (с. 24). „З плином часу, реалізуючись у кожній новій національній літературі, АІ не тільки розширювала географічні межі, а й активувала нові жанрові ознаки й перетворювалась із дочірнього жанру, утвореного на стику наукової фантастики, фентезі та історичного роману, в метажанр, який містить множину власних дочірніх жарів”, – пише дослідниця (с. 37-38).

Запропонована Антоніною Аністратенко дефініція зацентровує на альтернативній історії (АІ) як інтермедіальному явищі культури ХХ–ХХІ ст., що об'єднує метажанр літератури, напрям образотворчого мистецтва та корпус студій з історіографії, культурології, політології. „Зміна історії в минулому створює лакуну для розгортання сюжетних схем фантастичної

літератури, тобто готує вдячний ґрунт для реалізації типових фабульних конструкцій наукової фантастики та фентезі, наприклад, подорожі в часі, неоміфологізації персонажів, альтернативного використання магії та мантики фольклорно-обрядового походження у художній літературі”, – так пояснює авторка монографії генезу літературної альтернативістики (с. 15).

Матеріалом для теоретичних узагальнень Антоніна Аністратенко обирає корпус текстів альтернативної історії англійської, американської, німецької, польської, російської, чеської та інших національних літератур; шукає паралелі з текстами українського письменства, серед яких, зокрема, такі: „Меч Арея”, „Нащадки скіфів” Володимира Владка, „Діти застою”, „Котигорошко”, „Ефіопська Січ”, „Тероріум”, „Третє поле”, „Срібний павук” Василя Кожелянка, „Манускрипт з вулиці Руської” Романа Іваничука, „Львівська брама” Олександра Ірванця, „Час смертохристів”, „Хроніки міста Ярополя” Юрія Щербака. Загалом до наукового дискурсу роботи залучено понад сто романів і збірок оповідань, які, за переконанням авторки монографії, відповідають жанровій матриці і формулі альтернативної історії. Об’єктом компаративного студіювання, зокрема, став роман Марка Твена „Янки з Коннектикута при дворі короля Артура” (*M. Twain „A Connecticut Yankee in King Arthur's Court”*), потрактований як перший роман альтернативної історії (із чим можна сперечатися); твори Джорджа Реймонда Ричарда Мартіна „Пісня льоду й полум’я” (*G. R. R. Martin „A Song of Ice and Fire”*) (що також є предметом дискусії), Стівена Фрая „Як творити історію” (*S. Fry „Making history”*), Марчина Вольскі „Альтерланд” (*M. Wolski „Alterland”*), Петра Гібовскі „Асиметрія. Російська рулетка” (*P. Gibowski „Asymetria. Rosyjska ruletka”*), Яцека Дукая «Крига» (*J. Dukaj „Lód”*), Петра Жиховича „Пакт Ріббентропа-Бека” (*P. Zychowicz «Pakt Ribbentrop-Beck”*), Василя Аксьонова „Острів Крим” (*V. Аксёнов «Остров Крым”*), Володимира Сорокіна „Цукровий Кремль” (*V. Сорокин „Сахарный Кремль”*) та інші.

Наукова новизна результатів цього дослідження полягає в комплексному вивченні альтернативної історії (АІ) як міждисциплінарного та метажанрового явища; аналітичному висвітленні метажанру альтернативної історії в художній літературі у вимірах генології та поетики. Індивідуальний внесок дослідниці увиразнює те, що в монографії особливу увагу приділено віднайденю матриці альтернативно-історичних творів,

складники якої є обов'язковими для творення сюжетів; здійснено генологічну ідентифікацію феномену альтернативної історії в сучасному літературному процесі.

У результаті дослідження Антоніна Аністратенко послідовно доводить, що метажанр альтернативної історії має принципові положення, з яких випливають його ознаки: до точки дивергенції / біфуркації описана історія (*history*) повністю відповідає зафіксованій світовій чи національній історії, інакше кажучи, альтернативна історія не може базуватися на криптоісторії, гіпотезах, вигадках, у творі повинні фігурувати реальні історичні постаті.

Натомість, як і будь-яке ґрунтовне дослідження, рецензована монографія не позбавлена моментів, які спонукають до дискусії. Зокрема, бажано уточнити специфіку кореляції понять „метажанр” і „інтермедіальність”, актуалізовану в ході дослідження. Авторка монографії активно послуговується поняттям інтермедіальності, зокрема, підрозділ 3. 4. „Метаісторичний роман у дискурсі інтермедіальності (Кір Буличов, У. Еко, Дж. Орвелл, В. Винниченко)”, присвячений аналізу інтермедіальної складової метажанру альтернативної історії (с. 278). Натомість у Висновках ідеться про інтермедіальність як метажанровий маркер. І таке різночитання не сприяє чіткості теоретичних узагальнень. Також не з усіма авторськими інтерпретаціями можна погодитися, як і з перенесенням матриці альтернативної історії на окремі твори, наприклад, роман Степана Процюка про Василя Стефаника „Гроянда ритуального болю” (с. 298). Проте, безсумнівно, що ця книжка Антоніни Аністратенко інспірує ще не одну дискусію і подальше студіювання альтернативної історії як в Україні, так і за її межами.

Bibliografia

- Anistratenko A., *Al'ternativna istoriâ âk metažanrukraińs'koï ì zarubižnoi prozi: komparativna genologiâ ì poetika*, Černivci 2020, c. 548.
- Brovko O., *Problema al'ternativnogo modelúvannâ istoriï v literaturì postmodernizmu* „Visnik Zaporiz'kogo nacional'nogo universitetu. Filologični nauki” 2012, No 3, c. 22-32.

Olena Brovko, *An alternative look at an alternative story*

Brovko O., *Sučasnij roman-antiutopiâ: lugans'ka versiâ* „Visnik Lugans'kogo nacional'nogouniversitetu imeni Tarasa Ševčenko. Filologični nauki” 2013, No 4(1), c. 5-12.

Domans'ka E., *Ìstorîâta sučasna gumanîtaristika: doslidžennâ z teorii znannâ pro minule* ; per. z pol's'k. ta angl. V. Sklokîna. K. : Nika-Centr 2012, c. 264.

Frumkyn K., *Fylosofyjay psychołohyja fantastyky*. M. : Edytoryał URSS 2004, c. 240.

Hellekson K., *The Alternative History: Refiguring Historical Time*, Kent, Ohio 2001, p. 128.

Polishchuk O., *Katehorija chudožnioho taistorycznoho czasu w alternatywno-istorycznych tworach* „Synopsys: tekst, kontekst, media” 2018, No 1(21). [https://doi.org/10.28925/2311-259x.2018\(1\).1.816](https://doi.org/10.28925/2311-259x.2018(1).1.816)